

ROSSINI: A TOLVAJ SZARKA – NYITÁNY

Gioacchino Rossini (1792-1868) hosszú élete átíveli szinte az egész romantikus kort: születése évében Beethoven még fiatal ember, halála pedig a már pályája csúcán tündöklő Verdit ihleti híres Requiem-e megírására. Jelentősége az opera történetében óriási: az énekhang kihasználásában, a zene drámaiságában, jellemábrázolásban az olasz operaszerzők egész utána következő nemzedékének utat mutatott. Művei kiapadhatatlan ötletgazdagságról, dallaminvincióról vallanak — annál meglepőbb, hogy élete derekán egyszerűen abbahagyta a komponálást és attól kezdve szinte kizárólag társasági emberként élte életét. Mindössze néhány egyházzenei művet írt.

Nagyszámú operája közül ma jószerével csak a Szevillai borbély-t játssza a világ minden operaháza, többi operájának zenekari nyitányai a hangversenypódiumokon élnek tovább. E nyitányok többnyire az előadás hangulatát alapozzák meg, sem az opera tartalmával, sem annak zenéjével nincs tematikus kapcsolatuk. Szín pompás, jókedvű szimfonikus művek, fülbemászó dallamokkal és ragyogó színekkel hangszerelve. Szembetűnő sajátosságuk az ún. Rossini-crescendo: hosszú, nagy fokozás, amely úgy jön létre, hogy fokozatosan egyre több hangszer csatlakozik hozzá.

A *tolvaj szarka* című operát 1817-ben írta, röviddel a *Hamupipőke* c., ma is játszott vígopera nyomán. A Milano-i Scalában mutatták be, azóta azonban a teljes opera feledésbe merült. Annál nagyobb népszerűsége tett szert az opera nyitánya, amely hangversenyeken gyakran hallható és nagyon népszerű. A nyitány különlegessége az, hogy kisdob-pergés vezet be, amely nyilvánvalóan a szarka cserregését utánozza. Lehetne azonban akár katonai dobpergés is, hiszen nyomban utána feszes ritmusú indulóval kezdődik a nyitány zenéje. Ez az induló helyettesíti a korabeli nyitányokban szinte kötelező lassú bevezetést. Az induló után következő gyors rész vidám dallamok sorát vonultatja fel, halljuk a fafúvósok virtuóz szólóit. Az említett, ragyogóan felépített fokozás rendkívül hatásosan készíti elő a nyitány csattanós végét.

MOZART: C-DÚR ZONGORAVERSENY K. 467

I. Allegro maestoso II. Andante III. Allegro vivace assai

Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791) életének egyik sorsdöntő éve volt 1781. Ebben az évben kérte elbocsátását a salzburgi hercegérsek szolgálatából és Bécsbe költözött. Ettől kezdve önálló művészként élt, akinek művészi tevékenységével kellett eltartania önmagát és családját. A következő évben kötött házasságot Constanzéval, 1783-ban megszületett első gyermekük — nem csoda, hogy ezek az évek Mozart életének

egyik legtevékenyebb korszakát jelentik. Főúri szalonokban tartott zártkörű fellépések helyett nyilvános hangversenyeket, ahogy akkor mondták, *akadémiákat* adott és ezek műsorában szinte minden alkalommal előadott egy-egy zongoraversenyt is. Ezzel magyarázható, hogy az 1781 és 86 közötti időszakot a zongoraversenyek nagy korszakaként jelölik meg a zenetörténészek. Ugyancsak fontos körülmény, hogy ekkor kezdődik Mozart nagy operáinak sorozata: 1782 a Szóktetés a szerájából, 1786 pedig a Figaro házassága bemutatásának éve. Nem csoda hát, hogy a Figaro komponálása közben írt zongoraversenyeiben minduntalan felbukkannak „operás” elemek.

Tizenöt zongoraversenyt komponált ez alatt az öt esztendő alatt. „A koncertek középúton állnak a túl nehéz és a túl könnyű között, nagyon brilliánsak, kellemesek a fülnek, természetesen anélkül, hogy ürességbe hullának. Itt-ott kizárólag a hozzáértőket elégítik ki — de úgy, hogy a be nem avatottaknak is tetszik, anélkül, hogy tudnák, miért” — írta Mozart egyik levelében apjának.

A Köchel-jegyzék 467. számú C-dúr zongoraverseny 1785-ban keletkezett, közvetlenül a 466-os számú d-moll koncert után, amely Mozart legnépszerűbb zongoraversenyévé vált. A hatalmas, súlyos, helyenként drámai mondanivalót is hordozó idősebb testvér mellett a C-dúr koncert (már csak hangnemét tekintve is) könnyedebb, játékosabb.

Az első tétel karakterét a Mozartnál igen gyakori induló-ritmus határozza meg, egyébként szabályos szonátaformájú tétel, kadenciával. A lassú tétel itt sem nagyon lassú, nem vall mély és drámai érzelmekről, inkább kedves szerenád-zene, melyben a szólóhangszer kedélyes párbeszédet folytat a zenekarral. A tétel úgy fejeződik be, mint Mozart legtöbb zongoraversenyében: egy barátságos, távolodó gesztussal, amelyet a méltatók a „kalaplengetés” szóval jelölnek. A zárótétel az, amely leginkább vall az opera műfaj közelségéről. Kicsattanó vidámság jellemzi ezt a zenét, a szólóhangszer és a zenekar párbeszéde Figaro és Susanna jeleneteit juttatja a hallgató eszébe.

BEETHOVEN: III. SZIMFÓNIA, Esz-dúr, op.54. „EROICA”

I. Allegro con brio II. Marcia funebre - Adagio assai
III. Scherzo. Allegro vivace IV. Allegro molto

1804. Történelmi idő: a francia forradalom győzött, megdőlt a királyság, az önkényuralom, létrejött és megszilárdult Európa — az ókori Róma óta alighanem első — köztársasága. A reakciós hatalmak megpróbálják katonai erővel térdre kényszeríteni, de hiába: a fiatal állam hadserege zseniális hadvezére, Bonaparte Napóleon vezetésével egymás után aratja győzelmeit.

Ludwig van Beethoven (1770-1827), a szabadság lelkes híve, mindenfajta zsarnokság szenvedélyes gyűlölője, új művel ünnepli Bonapartét, egy olyan szimfóniával, amely méreteiben és zenei mondanivalójának monumentalitásával is messze meghalad minden korábbi és amely így méltó lesz a történelmi pillanathoz, a történelmi személyiséghez. Már készen áll a mű, amikor Beethoven hírül veszi, hogy Bonaparte, a szabadság bajnoka császárrá koronáztatta magát. Csalódása rettenetes, dühösen eltépi a partitúrának az ajánlást tartalmazó első oldalát. A művet még abban az évben bemutatják, majd amikor 1806-ban nyomtatásban is megjelenik, a címe már így hangzik: „Sinfonia Eroica” — Hősi szimfónia egy nagy ember emlékének ünneplésére.

A mű természetesen nem „életrajz”, hiszen a II. tételben gyászolja a hős halálát, azután „feltámasztva” még két tételen át ünnepli őt, hanem egy ideális egyéniség, az eszményi hős jellemvonásait vetíti elénk. Ahogyan egy hősi egyéniség különbözik a hétköznapi embertől, úgy tér el ez a mű is a hagyományos szimfóniák formai hagyományaitól.

Az első tétel két hatalmas erejű akkorddal kezdődik (és fejeződik majd be). Utánuk azonnal felcsendül a lenyűgöző energiájú, férfias főtéma. Ennek ellentétpárja az éneklő, lírai — de szelídségében is férfias — második, majd a „lovagló” harmadik téma, a záró témacsoport pedig szabálytalan ritmusaival, váratlan, kegyetlenül kemény hangsúlyaival a harcot ábrázolja. A kidolgozási részben lélegzetelállítóan izgalmas, ahogy ezek a témák egymásnak feszülnek, hatalmas fokozások vezetnek hatalmas csúcspontokhoz, de az igazi tetőponton váratlanul egy új téma szólal meg, mindegyiknél szebb, érzelmesebb. Hatalmas méretű a visszatérés is.

A második tétel gyászinduló. A hősi élet velejárója a bukás, a hősi halál lehetősége, de ez a halál nem csupán tragikus, hanem egyszersmind felemelő is. A hegedűk legmélyebb hangtartományában szólal meg a szívszorító téma, a többi vonós hangszer komoran lépdelő kísérete fölött, majd az oboa ismétli meg. Ugyancsak az oboa rendkívül kifejező hangján halljuk a következő, panaszosan feljajduló motívumot is.

A gyászinduló formai hagyományai szerint dúr hangnemű új formarész következik ezután, az ún. Maggiore, mely a vigasztalás hangját üti meg, de a gyengédséget itt is hamar felváltja a férfias erő. Az induló első része visszatér ezután, de váratlanul megszakítja egy apokaliptikus vízió, az utolsó ítélet és megdicsőülés döbbenetes képe. A szerző kifogyhatatlan ihlete és a nagy formákat meghatározó csillogó arányérzéke megajándékoz bennünket még egy új témával, amelyet barokkosan ellenpontozva fejleszt tovább és csak ezután zárja le a tételt a gyászinduló-téma utolsó, megbékélt visszatérése. *„A hőst sirató Beethoven gyásza csupa élet és erő; így csak az sirat, aki nagyon érzi az élet minden ízét, aki e mély és szoros kapcsolat révén erősebbnek tudja magát a halálnál.”* (Szabolcsi Bence)

A harmadik tétel: Scherzo. Ez a tételcím Beethoven szimfóniáinak sorában itt jelenik meg először. A szó azt jelenti: tréfa, a zene a hajdani menüett utóda, 3/4-es ütemű, mint amaz, de sokkal gyorsabb. Természetesen nem afféle zenei tréfa ez: jókedvet, örömet fejez ki, de a vidámság mélyén is férfias erő rejtőzik. A középrész, a trió kürt-hármasa vadászatot, az erdőt, a természet örömét varázsolja elénk.

A negyedik tétel nagyon különleges zene. Minden kor gondolkodót izgatta, hogyan értelmezzék, hogyan illesszék be az eszményi hős képébe. Íme, egy példa: *„...az ellentétek elsimulnak, harmonikusan kiegészülve együttműködő munkásságot fejtenek ki. Ennek jelképül a mester határozottságot és biztonságot sugárzó egyszerű témát választ, olyat, amely hajlítható a gyengédségtől a hatalmas erőig.”* (Richard Wagner)

Fergeteges bevezetés után váratlanul gyermekien egyszerű téma szólal meg a pengetett vonós hangszereken. Téma? A zeneszerző úgy bánik vele: megismétli, fejleszti, meg is állítja egy-egy pillanatra, míg egyszer csak kiderül, hogy megtréfált bennünket: ez mindeddig csak az igazi téma kísérete volt. Az oboa megszólalásakor derül ki ez a játék, témája idézet Beethoven Prometheus-baletzenéből. Nyilván nem véletlenül idézi éppen a mitológiai titánt hősi szimfóniájában. Hatalmas, szárnyaló fantáziával megalkotott variációk következnek ezután, köztük egy magyaros, verbunkos karakterű is, majd elhalkulva, epilógusként a bölcs öregség hangján zárja le mindezt a visszatérő főtéma. Ám Beethoven nem így fejezi be a művet: hangot kell adnia még annak a mámoros elragadtatásnak, amellyel néhány év múlva, a IX. szimfónia legvégén találkozunk majd újra.

HANGVERSENYÜNK VENDÉGMŰVÉSZE

VÁSÁRY TAMÁS

zongoraművész, karmester 1933 augusztus 11-én született Debrecenben. 8 éves korában már nyilvánosság előtt lépett fel. Bemutatták Dohnányi Ernőnek, aki maga kezdte tanítani. Dohnányi emigrációja után Hernádi Lajos volt a tanára. 14 évesen megnyerte a Zeneakadémiai Liszt verseny első díját. 1953-ban kapta meg zongoraművészi diplomáját, ugyanebben az évben kinevezték Kodály Zoltán tanársegédjének a Zeneakadémia szolfézs tanszékére. Ebben az időben már sorozatban adott nagyszerű hangversenyeket Magyarországon és a Szovjetunióban. Négy nagy nemzetközi versenyen nyert díjat: (1955 Varsói Chopin verseny, 1955 Párizsi Marguerite Long verseny, 1956 Brüsszeli Erzsébet királyné verseny, 1957 Rio de Janeiro-i nemzetközi verseny). A brüsszeli verseny díjának átvételével kapcsolatos bonyodalmak következményeképpen elhagyta Magyarországot.

1961-ben óriási sikerrel mutatkozott be Londonban, a Royal Festival Hallban, ezzel kezdődött hatalmas nemzetközi sikersorozata. Évente átlag 100 hangversenyt adott a világ legnagyobb hangversenytermeiben. 1962-ben Széll Györggyel együtt lépett fel New Yorkban, a Carnegie Hallban. A legnagyobb zenekarok hangversenyein szerepelt, a legnagyobb karmesterek vezényletével, a legrangosabb nemzetközi fesztiválok vendége volt.

Zongoraművészi sikerei mellett kezdettől fogva vezényelt is. Két angol zenekar, a Northern Sinfonia (1979-1982) és a Bournemouth Sinfonietta (1989-1997) zeneigazgatója volt, emellett több mint 100 zenekarral dolgozott, köztük a legrangosabbakkal (Berlini Filharmonikusok, New York Philharmonic, London valamennyi nagy zenekara, Orchestre Nationale de France, Santa Cecilia (Roma), stb.

Kamarazene partnerei közt szerepeltek Msztyiszlav Rosztropovics, Yo-yo Ma, Isaac Stern, Henryk Szering, Szigeti József, Yuri Bashmet, Dietrich -Fischer Diskau és mások.

Távollétének első néhány éve után többször hangversenyezett Magyarországon is, majd a Magyar Rádió hívása nyomán a Rádió Szimfonikus Zenekarának főzeneigazgatója lett, 1993-tól 2004-ig. Azóta a Rádiózenekar örökös tiszteletbeli főzeneigazgatója.

Lemezfelvételnek száma szinte megszámlálhatatlan, a világ minden nagy hanglezkiadó cégénél megtalálhatók felvételei.

Mindig fontosnak tartotta a zenei ismeretek terjesztését. A Magyar Televízió számára 10 zeneszerzőről készített zenés előadás sorozatot, "A Zenén Túl" címmel Ennek anyaga könyv és részben videó-kazetta formájában is megjelent.

Magyarországon megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje, Kossuth-díj, Millenárius Kölcsey díj, Köztársasági Elnöki Arany érem, Magyar Örökség díj kitüntetésekét és számos magas kitüntetést kapott külföldi országokban is. 2006-ban megalapította a Kodály Zoltán Világifjúsági Zenekart, amellyel azóta minden évben adtak hangversenyeket különböző országokban.

A MÁV Szimfonikus Zenekarhoz igen szívélyes kapcsolat fűzte külföldre távozása előtt. Hosszú szünet után 1988-ban, az Assisi Fesztiválon vezényelte a zenekart, azóta pedig most először lép pódiumra zenekarunkkal.

Az ismertetést írta. Fenyő Gábor